

Левітас Ф.Л. (Київ)

ІСТОРИЧНІ ЕТЮДИ ДО ЮВІЛЕЮ В. ВИННИЧЕНКА (за матеріалами епістолярних джерел)

У статті йдеться про політичну й державотворчу діяльність видатного українського діяча ХХ століття Володимира Кириловича Винниченка. Публікація містить маловідомі факти й документи з епістолярних джерел Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

18 липня 2010 р. виповнилося 130 років від дня народження видатного українського письменника, громадського і державного діяча В. Винниченка. Без цієї потужної постаті неможливо уявити собі українську історію ХХ століття. Державотворець і літератор, він став знаковою постаттю і в російській літературі. У лютому 1917 р. В. Винниченко був нагороджений Грибодовською премією Товариства російських драматичних письменників і оперних композиторів за п'єсу «Ложь»¹.

Так склалася доля, що він не тільки прожив своє життя як визнаний і талановитий літератор, він стояв у витоків українського соціал-демократичного руху, а в переломний час революційних подій 1917 р. очолив перший український уряд – Генеральний секретаріат. На його долю випав непростий час надій і сподівань на оновлену українську державність. В. Винниченко – провідний учасник усіх українських військових з'їздів, з'їздів селян і робітників, співавтор чотирьох історичних Універсалів, автор найважливіших відозв, декларацій і заяв, творець і перший керівник Директорії УНР. В архівних фондах збереглися запрошення його до участі в роботі української Академії мистецтв (ХІ, 1917), Українських військових з'їздів та Національного конгресу, Московської сіоністської організації тощо².

Суспільно-політичні погляди В. Винниченка пройшли за короткий час значну генезу. В ейфорії він зустрів Лютневу 1917 року революцію і повалення самодержавства, з головою занурився в роботу. Як і на початку ХХ століття, українська соціал-демократія вимагала в своїх програмах широкої автономії для українців і забезпечення правами національних меншостей. При всій критиці за свою політичну орієнтацію В. Винниченко стояв біля витоків української соціал-демократії. В ідеологічному плані УСДРП відстоювала свою належність до західноєвропейської соціал-демократії. Водночас українські соціал-демократи заперечували більшовицьку платформу РСДРП на запровадження диктатури пролетаріату і відстоювали принцип самостійної політичної діяльності на теренах України. Соціалізм, за В. Винниченком, – це перш за все об'єднання всіх в ім'я великої, вільної, незалежної України. На його думку, Українська держава може стати в ряд найцивілізованіших країн світу, ініціатором і провідником ідеї міжнаціонального миру, конвергенції суспільних систем і переваг загальнолюдських цінностей³.

Відстоюючи принцип федералізму в оновленій Російській державі, В. Винниченко дуже швидко переконався в подвійних стандартах російської демократії. Спочатку він щиро розраховував на порозуміння з російськими демократичними силами щодо

¹ Центральный державный архив высших органов власти та управления Украины (далі – ЦДАВОВ України), ф. 1823, оп. 2, спр. 7, арк. 13.

² Там само, ф. 1823, оп. 2, спр. 7, арк. 5-12.

³ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991. – С. 4.

українського питання, навіть виступав за «єдиний» фронт з Тимчасовим урядом. В одному зі своїх рукописів 1917 року він занотував: «Революція знищила царизм, а з ним і всякі підстави для одчаю, для самостійницьких і австро-германських орієнтирів. Тепер, коли в демократичній федеративній республіці Росії розгортаються перед кожною нацією такі широченні, такі захоплюючі перспективи національного державного будівництва, творчості, розвитку... – ніяких орієнтацій, крім федеративної республіки...» Полемізуючи з націонал-демократичним табором української революції В. Винниченко пише: «...В цьому різниця між національними соціалістами і просто націоналістами. Для нас національний розвиток є необхідна, природна і корисна умова та засіб наближення людськості до вищих форм соціального життя, а для націоналістів це є самоціль, остання мета, на якій вони зупиняться, застигнуть і потім посунуться вже назад»¹.

Візит української делегації до Петрограда наприкінці травня 1917 року розвіяв усі ілюзії – В. Винниченко дійшов невтішного висновку, що російська демократія закінчується там, де починається національне питання². Серед унікальних архівних документів – епістолярні джерела, які передають особисті переживання автора та рефлексії на історичні події. Петроградська спроба порозумітися як з представниками Тимчасового уряду, так і діями Петроградської ради, результатів не дали. Зокрема, газета «Нова рада» від 3 червня 1917 року повідомляла: «Він (В. Винниченко – Ф.Л.) розповідає про ті митарства, які довелось перетерпіти делегатам, поки їм пощастило добратися до пп. міністрів... Однак у делегатів було таке враження, що і преса, і уряд (окрім єдиного п. Чернова) ставляться до українських справ неприхильно». Петроградський візит настільки вплинув на В. Винниченка, що він не без болю писав дружині: «Ну що ж тобі написати дорогенька, дитина моя? Доброго мало. Не знають нас і не цікавляться знати. Враження таке, що тільки тоді звернуть увагу і задумуються, як ми матимемо добру силу і встигнемо що-небудь надзвичайне, виїмкове, страшне...» І далі з обуренням та песимізмом: «Особливо це з нервами керівників Виконавчого комітету. Ми їх не добились. Два дні вже лазили в Таврійський Палац, щоб піймати Чхеїдзе і ніяк не піймаємо. Постановили ми від делегації написати «докладную записку» про стан речей, викласти в ній все, що про внутрішніх ворогів стикаємось на те саме: сил нема. Не яких сил, яких вимагає несподіванна ситуація, до яких історія не підготувала нас (підкреслено – Ф.Л.). Ми тільки першокласники, а треба удавати із себе восьмикласників. І від цього й боляче, і соромно, і бере лють на прокляту історію»³. Повернувшись до Києва, В. Винниченко, який редагував «Робітничу газету», все ж таки змістив репортаж про реакцію Тимчасового уряду на українські прагнення: «...Хохли збираються відділитися від Росії, ще вони збираються вигнати з України всіх не українців, бо мовляв їх гасло «Україна для українців!» В публікації зазначалась однозначна політика російської демократії – весь український рух без різниці – рух контрреволюційний»⁴.

Ця публікація була досить актуальною і слушною на тему дня. Про це свідчить фрагмент листа до Генерального секретаріату від поручника Мазуренка: «Тепер я боюсь, що розгромивши більшовиків (маються криваві події в Петрограді на початку липня 1917 року – Ф.Л.) уряд посунеться вправо до централістів, які піднімають гвалт. А централістів тих, починаючи з Рябушинського і К^о за малим не весь великоруський народ... Всім свідомим росіянам «єдина, неделима, святая Русь», яку вони будували... на чолі з самодержавним урядом. Коли втихомириться... колотнеча, напевне вони зроблять великий опір автономістам і будуть хилити до широкого міського самоуправління, або в крайності до «обласного», яке також не до національного...» А далі про важливість порозуміння з національними меншинами: «Євреї теж... агітують за кадетську програму,

¹ ЦДАВОВ України, ф. 1823, оп. 2, спр. 3, арк. 4.

² Киян О. Володимир Винниченко // Історія України в особах ХІХ-ХХ століття. – К., 1995. – С. 200.

³ Там само, ф. 1823, оп. 2, спр. 4, арк. 4-4 зв.

⁴ Робітничая газета. – 1917. – 28 травня.

боячись, що автономія України, чого доброго, випре їх з України... Треба нам всіма способами націлювати широкі маси з поняттям про автономію. Треба знати, що нікого випирати українці не думають, а навпаки»¹.

З виникненням Генерального секретаріату В. Винниченко всього себе присвятив керівництву Українським урядом. З усіх куточків України, Росії, з-за кордону до нього йшли листи. Писали на домашню адресу, прямо в Генеральний секретаріат, а інколи, не знаючи місця перебування очільника Українського уряду нотували на конверті: «Київ, Педагогічний музей, Володимиру Винниченку»². Для дослідників збереглися листи щирої підтримки тієї справи, якій присвятила свою діяльність Центральна рада та В. Винниченко: «Я, українець-соціаліст, багато років жив визволенням краю. Дуже шкода, що російський уряд гальмував нам право на автономію, – писав кореспондент до В. Винниченка. – Нас звинувачували в зраді, провину за провал на фронті покладають на українців. На скільки мені відомий дух солдатів-українців не впав, ми чекаємо доброго моменту. В дні революції не просять, а беруть, якщо на те мають право... Досить скорботно, яке право мали стріляти в вільних громадян України в їх столиці (мається на увазі напад військ Тимчасового уряду на українських солдат, які від'їжджали на фронт – Ф.Л.). Жодної ноги не повинно бути в Києві військ, крім українських. Не відсилайте всіх своїх полків на фронт, вони нам будуть потрібні. Найкращі сили молоді України ми повинні зберігати до чорного дня. До нас ставляться з презирством, але час визволення наближається. Три роки я серед солдат. Знаю їх душу... Посилайте добрих вчителів на село. Хай вони ознайомлять всіх, що таке Україна. Вперед, ми з вами. «Ще не вмерла Україна». На півшляху не зупиняться»³.

Навіть у складні історичні часи В. Винниченко залишався виваженою і толерантною людиною, відкритою до спілкування. Усунутий від влади гетьманом П. Скоропадським, він і на хвилину не кинув політичну й літературну діяльність, залишився таким же відкритим і шановним серед української людності. Із листа Роменського товариства «Просвіта» до В. Винниченка в жовтні 1918 р.: «27 жовтня 1918 року в м. Ромни на Полтавщині відбудеться відкриття першого на Україні пам'ятника Великому Кобзареві Т. Шевченкові. Серед тяжкого сучасного лиха, яке переживає зараз Україна, коли громадянство стогне на роздоріжжі, пригнічене, затуркане пануючим безладдям, анархією та темнотою, Ваша присутність на відкритті пам'ятника, яко шановного громадського діяча, письменника, творця і душі Українського руху – могла би підняти віру громадянства України в свою національну силу і відродження України. Тому комісія Роменського товариства «Просвіта» по збудуванню пам'ятника Т. Шевченкові в Ромнах має за честь прохати Вас бути почесним гостем свого національного свята України...»⁴

Державотворчі погляди В. Винниченка еволюціонували досить швидко. Якщо в травні 1917 року він – переконаний прибічник федерації з Росією, то в жовтні цього ж року викладає свою позицію газеті «Народна воля»: «Українські Установчі збори будуть рішати, що для нашого народу найкраще: федерація, конфедерація чи повна самостійність. І тепер ми не можемо присягатися, що не вийдемо ніколи з російської імперії, коли за 200 літ нашого перебування в цій імперії немає з нею тісного зв'язку»⁵.

ІІІ Універсал, написаний і редагований В. Винниченком, викликав хвилю емоцій як прихильників, так і його радикальних опонентів. Для соціальних низів України, особливо селянства, яке очікувало розподілу поміщицької землі, це був очікуваний крок. Для поміщиків – непримиримий крок української демократичної влади. Соціально-економічні реформи, зазначені Універсалом, позначились і на міжнаціональних відносинах, особливо

¹ ЦДАВОВ України, ф. 1823, оп. 2, спр. 4, арк. 14-16.

² Там само, ф. 1823, оп. 2, спр. 4, арк. 7а.

³ Там само, арк. 8-8зв.

⁴ Там само, ф. 1823, оп. 2, спр. 7, арк. 14-14зв.

⁵ *Лоцицький В.С.* Винниченко й українська соціал-демократія. – К., 2008. – С. 16.

поміщицтва Правобережжя, яке якнайбільше було представлено поляками. На знак протесту значна частина поляків, які працювали в Генеральному секретаріаті, заявила про свою відставку. А найбільш радикальні кола землевласників погрожували Центральній раді і особисто В. Винниченку розправою. Із листа невідомого кореспондента до Генерального секретаріату: «Гадюка! Собака! Винниченко! Якщо ви, австрійські мерзотники, бажаєте бути «самодержавниками»... утриматися на цих тепленьких містечках, де ви хочете нагріти руки і забити свої кишені чорними грошима... в інтересах проклятих розбійників, селян-солдат, які вийшли на світ, щоб знищити Росію... Ви бажаєте відняти у нас нашу землю, яку ми придбали адовою працею і багатьма десятками років». Далі ідуть відверті погрози: «Якщо ви віднімете нашу землю, то проллється багато крові і ви, як ініціатори цього грабунку перші захлинетесь кров'ю». І нарешті: «Будьте ви прокляті навіки: Грушевський, Винниченко, Петлюра і Порш»¹.

Розуміючи, яку важливу роль в українській революції відіграє етнополітика Української Центральної ради, В. Винниченко занотував: «...Не в інтересах ані неукраїнської, ані української демократії знову вертатись в фазу національного напруженого недовір'я, підозрілості, ворожнечі. Це не може сприяти утворенню порядку і нового життя на Україні, що є метою всіх. Наш край в особливо загрозовальному стані, і всі національності його зійшлися на цій меті. Чи варто ж її міняти на дезорганізацію, безладдя і громадянську війну? Не думаю, що це мало вабить кого-небудь, крім ворогів революції»².

В. Винниченка дуже часто порівнюють із романтичним мрійником, який хотів в одній державі побудувати «місто сонця». Майже наблизившись до більшовиків у своїх соціально-економічних поглядах, він назавжди розірвав з ними стосунки виключно через національне питання. Він був одним із перших закордонних опонентів сталінської влади, який оголосив світу про трагедію Голодомору в Україні 1932-1933 рр. і трансформацію сталінізму у фашизм. Відкритий протест проти тоталітаризму позбавив його можливості друкуватися на Батьківщині й одержувати авторські гонорари.

Курйоз долі В. Винниченка полягає в тому, що для радянської системи він навічно залишався «махровим контрреволюціонером і буржуазним націоналістом», а для західних кіл – «більшовиком В. Винниченком». В еміграції він опинився майже в повній ізоляції. Адже більшість його однодумців від соціал-демократичних поглядів перейшли до націонал-радикальних, яких він ніколи б не прийняв.

Нещадно критикуючи радянську систему влади, він одним із перших побачив в Українській Радянській Соціалістичній Республіці важливу сходинку для майбутньої незалежної України.

У 2011 році нас очікує сумний, але пам'ятний ювілей – 60 років як закінчив свій земний шлях В. Винниченко. Більше ніж через півстоліття він знову звертається до нас своїми книгами, своєю політичною боротьбою за свободу і національне відродження України. Його численні статті, ідеї «Відродження нації» і зміст «Щоденника» залишаються такими ж повчальними для сучасного покоління незалежної України.

Актуально звучать слова Володимира Винниченка: «...Яка то страшна, тяжка річ – відродження національної державності. Як вона в історичній перспективі буде уявлятися легкою, само собою зрозумілою, природною, і як трудно, з якими зусиллями, хитрощами, з яким, часом, одчаєм, люттям й сміхом доводиться тягати те каміння державності й складати його в той будинок, в якому будуть так зручно жити наші нащадки».

An article is dedicated to the political and governmental functioning of outstanding Ukrainian political activist of XX century Volodymyr Vynnychenko. A research contains little known facts and documents taken from different archive funds of Ukraine.

¹ ЦДАВОВ України, ф. 1823, оп. 2, спр. 4, арк. 1-2 зв.

² Там само, ф. 1823, оп. 2, спр. 3, арк. 15.